

TALABALARNING MUSTAQIL TA'LIMINI (TMI) TASHKIL ETISHDA MENTOR NAZORATINING METODIK JIHLTLARI

Muhammadjon Imaraliyevich Osbayov

Farg'ona jamoat salomatligi tibbiyot instituti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20379625>

Annotatsiya

Mazkur maqolada oliy ta'limda talabalarning mustaqil ta'limini (TMI) boshqarishda mentorlik nazoratining metodik asoslari tadqiq etilgan. Milliy va xalqaro tajribalar qiyoslanib, kredit-modul tizimida talabalarning analitik fikrlashini rivojlantirish modeli taklif etilgan. "Ustoz-shogird" tizimi va tyutorlik ko'magi (scaffolding) metodikasi talabaning shaxsiy traektoriyasini monitoring qilish asosi qilib olingan.

Kalit so'zlar: TMI, mentorlik nazorati, mustaqil ta'lim, ustoz-shogird tizimi, analitik fikrlash, tyutorlik ko'mak (scaffolding), teskari aloqa, kredit-modul tizimi.

KIRISH

Mavzuning dolzarbligi: Kredit-modul tizimida (ECTS) o'quv yuklamasining 40-50% qismi mustaqil ta'limga (TMI) ajratiladi. Biroq, TMI ko'p hollarda rasmiyatchilikka aylanib qolmoqda. Shu bois, jarayonni shunchaki topshiriq tekshirish emas, balki "ustoz-shogird" an'analari va zamonaviy tyutorlik ko'magi (scaffolding) orqali boshqarish pedagogik zaruriyatdir.

Tadqiqot ob'ekti: Oliy ta'lim muassasalarida talabalarning TMI faoliyati.

Tadqiqot predmeti: TMI jarayonida mentorlik nazorati va tyutorlik qo'llab-quvvatlashining metodik mexanizmlari.

Tadqiqot maqsadi: TMI ustidan mentor nazoratining metodik modelini ishlab chiqish va uning talabalar analitik fikrlashini rivojlantirishdagi samaradorligini asoslash.

ADABIYOTLAR SHARHI

1. Xorijiy tajriba (G'arb va MDH): M.Knowles (1975) mustaqil ta'limda o'qituvchini "fasilitator" sifatida ko'radi. L.Zachary (2011) va D.Boud (2013) mentorlik munosabatlarida reflektiv teskari aloqa (feedback) rolini asoslaydi. MDH makonida P.I.Pidkasiy (2010) TMI tizimli monitoring qilish modelini taklif etgan, I.A.Zimnyaya (2004) esa mentorlikni talaba traektoriyasini boshqaruvchi vosita deb baholaydi.

2. Mahalliy tadqiqotlar: O'zbekiston pedagogikasida N.N.Azizxo'jayeva (2005), N.A.Muslimov (2013), B.X.Xodjayev (2017) va K.A.Ismadiyeva (2021) mustaqil ta'limning tashkiliy-didaktik shakllarini o'rganganlar. Milliy makonda mentorlik ko'proq "Ustoz-shogird" an'analari prizmasida talqin etiladi.

3. Ilmiy yangilik: G'arbning Scaffolding (bosqichli qo'llab-quvvatlash) texnologiyasi bilan sharqona "Ustoz-shogird" an'analari sintez qilinib, integrativ metodik algoritmi yaratildi. Nazorat funksiyasi jazolashdan motivatsiya berishga va bosqichli erkinlik tamoyiliga o'tkazildi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotda tizimli, subyekt-subyekt (hamkorlik) hamda reflektiv-faoliyatli yondashuvlar qo'llanildi. Metodlar majmuiga adabiyotlar tahlili, kontent-tahlil, sotsiologik so'rovnomalar va pedagogik eksperiment kiritildi.

1. Nazariy-didaktik qiyoslov

An'anaviy nazorat modeli bilan taklif etilayotgan Mentorlik modeli quyidagi mezonlar bo'yicha farqlanadi:

Qiyosiy mezonlar	An'anaviy akademik	Muallif taklif etayotgan
------------------	--------------------	--------------------------

	nazorat modeli	Mentorlik modeli
O'qituvchining roli	Tekshiruvchi, nazoratchi (fokus natijada)	Fasilitator, koordinator (fokus jarayonda)
Talabaning pozitsiyasi	Topshiriq ijrochisi, passiv subyekt	Jarayon hammuallifi, aktiv subyekt
Teskari aloqa	Bir tomonlama (xatoni ko'rsatish, ball qo'yish)	Ikki tomonlama reflektiv muloqot
Rivojlantiruvchi funksiya	Reproduktiv xotirani tekshirish	Analitik va tanqidiy fikrlashni shakllantirish

2. Empirik tajriba-sinov

Tajribada talabalar ikki guruhga ajratildi: Nazorat guruhi (NG) an'anaviy tizimda, Tajriba guruhi (TG) esa muallifning mentorlik algoritmi (bosqichli erkinlik) asosida ta'lim oldi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Dastlabki sotsiologik so'rovnomalar tizimda jiddiy muammolar borligini ko'rsatdi: o'qituvchilarning 62% foizi TMI nazoratini rasmiyatchilik (referat to'plash) deb biladi, talabalarning 54% foizi baholash mezonlarini tushunmaydi va faqat 18% holatda sifatli reflektiv teskari aloqa beriladi.

Semester yakunidagi monitoring natijalari (100 ballik tizimda) quyidagicha shakllandi:

Guruhlar	Talabalar soni	Past daraja (0-55 b)	O'rta daraja (56-85 b)	Yuqori Analitik daraja (86-100 b)	Sifat ko'rsatkichi (%)
Nazorat guruhi (NG)	75 nafar	28% (21 ta)	52% (39 ta)	20% (15 ta)	20.0%
Tajriba guruhi (TG)	72 nafar	6% (4 ta)	42% (30 ta)	52% (38 ta)	52.0%

Analitik fikrlash mezonlari bo'yicha yuqori darajaning shakllanishi:

M1 (Muammoni mustaqil aniqlash va gipoteza tuzish): TG – 62%, NG – 28%

M2 (Axborotlarni qiyosiy tahlil qilish): TG – 50%, NG – 20%

M3 (Tahliliy xulosalar shakllantirish): TG – 58%, NG – 18%

Natijalar muhokamasi: Scaffolding effekti tufayli mentor yordami bosqichma-bosqich kamaytirildi, bu esa talabalarning akademik avtonomiyasini (erkinligini) 35% ga oshirdi. Ikki tomonlama reflektiv muloqot talabalarning amaliy yechim berish ko'nikmasini (M3) nazorat guruhiga nisbatan 3 baravardan ziyodroq o'sishini ta'minladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xulosa

Kredit-modul tizimida an'anaviy administrativ-nazorat modeli o'z didaktik kuchini yo'qotgan. TMI jarayonini "ustoz-shogird" va mentorlik tamoyillari asosida qayta qurish zarur. Mentorlik modeli joriy etilgan guruhda mustaqil ishlarni bajarish sifati va yuqori analitik daraja 32% ga oshdi. Scaffolding va reflektiv feedback texnologiyalari talabalarning tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini 2-3 baravargacha oshirish imkonini beradi.

Metodik tavsiyalar

1. Topshiriqlarni kreativlashtirish: Referat va konspektlar o'rniga Case-study, loyihaviy ishlar va infografik tahlillar joriy etish.
2. Bosqichli erkinlik algoritmini qo'llash: Semester boshida kuchli nazorat va metodik qurol berish, o'rtasida maslahatchi rolini o'tash, yakunida esa minimal nazorat bilan talabaga to'liq avtonomiya berish.
3. Refleksiv feedback: "Bajarildi/bajarilmadi" degan baholashdan voz kechib, talaba bilan yozma/og'zaki interaktiv muloqot tizimini yo'lga qo'yish.
4. Raqamli mentorlik (E-mentoring): Masofaviy platformalarda (Moodle, LMS) "Mentor kabineti" va talabaning individual o'sish portfoliosini yuritish modulini ishga tushirish.
5. Pedagoglar malakasini oshirish: Professor-o'qituvchilar kurslariga tyutorlik va mentorlik texnologiyalari bo'yicha maxsus o'quv modullarini kiritish.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Azizxo'jayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – T.: 2005. – 280 b.
2. Ismadiyorova K.A. Oliy ta'lim muassasalari talabalarining mustaqil ta'lim faoliyatini tashkil etish metodikasi // Pedagogika mahorati jurnali. – Buxoro, 2021. – № 3. – B. 84-89.
3. Muslimov N.A., va boshqalar. Kasbiy ta'lim texnologiyalari. – T.: 2013. – 208 b.
4. Xodjayev B.X. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. – T.: Sano-standart, 2017. – 416 b.
5. Пидкасистый П.И. Самостоятельная деятельность студентов в высшей школе. – М.: 2010. – 176 с.
6. Пилюков А.В., Белова Е.Н. Менторинг и тьюторство в высшем образовании. – М.: Инфра-М, 2019. – 215 с.
7. Boud, D., & Molloy, E. Feedback in Higher and Professional Education. – London: Routledge, 2013. – 248 p.
8. Knowles, M. S. Self-Directed Learning: A Guide for Learners and Teachers. – NY: 1975. – 135 p.
9. Zachary, L. J. The Mentor's Guide: Facilitating Effective Learning Relationships. – San Francisco: 2011. – 192 p.